

ЗАТВЕРДЖУЮ

Директор Інституту держави і права
імені В.М. Корецького НАН України
академік НАПрН України

О.В. Скрипнюк

«27» квітня 2026 року

ВИСНОВОК

Інституту держави і права імені В.М. Корецького НАН України
про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів
дисертації Марка Олексія Володимировича на тему: «Цифровізація як форма
взаємодії суспільства і держави», поданої на здобуття наукового ступеня
доктора філософії у галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки»
за спеціальністю 052 «Політологія»

ВИТЯГ

з протоколу № 3 засідання фахового семінару
відділу конституційного та муніципального права
від 23 квітня 2026 р.

ПРИСУТНІ:

Крусян А.Р. – доктор юридичних наук, професор, завідувач відділу конституційного та муніципального права (голова засідання); Антонов В.О. – доктор юридичних наук, доцент; Батанов О.В. – доктор юридичних наук, професор, провідний науковий співробітник; Горбатенко В.П. – доктор політичних наук, професор, провідний науковий співробітник; Костецька Т.А. – кандидат юридичних наук, доцент, старший науковий співробітник; Кресіна І.О. – доктор політичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України провідний науковий співробітник; Кукуруз О.В. – доктор політичних наук, завідувачка сектору правових проблем політичних інститутів і процесів відділу конституційного та муніципального права; Куян І.А. – доктор юридичних наук, старший науковий співробітник; Марцеляк О.В. – доктор юридичних наук, провідний науковий співробітник; Стойко О.М. – доктор політичних наук, провідний науковий співробітник; Ходаківський М.Д. – кандидат політичних наук, старший науковий співробітник; Явір В.А. – доктор політичних наук, провідний науковий співробітник; Марко О.В. – аспірант відділу.

ПОРЯДОК ДЕННИЙ:

Обговорення дисертаційного дослідження аспіранта сектору правових проблем політичних інститутів та процесів відділу конституційного та муніципального права Інституту держави і права імені В.М. Корецького НАН України Марка Олексія Володимировича на тему: «Цифровізація як форма взаємодії суспільства і держави», поданого на здобуття наукового ступеня доктора філософії у галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки» за спеціальністю 052 – «Політологія» щодо рекомендації для попереднього розгляду та захисту в разовій спеціалізованій вченій раді. Тема дисертаційного дослідження затверджена Вченою радою Інституту держави і права імені В.М. Корецького НАН України, протокол № 2 від 15 січня 2023 р.

СЛУХАЛИ:

Доповідь Марка Олексія Володимировича на тему: «Цифровізація як форма взаємодії суспільства і держави», що подана на здобуття ступеня доктора філософії у галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки» за спеціальністю 052 – «Політологія».

Виступаючи, доповідач у першу чергу обґрунтував актуальність теми дисертації, визначив його мету. О.В. Марко доповів, що наукове дослідження завершено і розкрив основні методологічні засади, ступінь наукової розробки проблеми, новизну, теоретичне та практичне значення, зміст, основні висновки та положення, що виносяться на захист.

Аспірант О.В. Марко зазначив, що актуальність дослідження цифровізації як форми взаємодії суспільства і держави зумовлена тим, що цифровізація стала невід'ємним елементом суспільного життя, і українці загалом задоволені її темпами. З огляду на повномасштабну російсько-українську війну та необхідність тіснішої взаємодії між державою та громадянами для оперативного реагування на проблеми Україна ще неповною мірою використовує потенціал інформаційно-комунікаційних технологій для підвищення ефективності процесів прийняття рішень та посилення демократичних інституцій.

Цифровізація демократичних процесів безпосередньо впливає на способи взаємодії громадян з урядом та державними установами, долаючи розрив між цими установами та суспільством, наближаючи у такий спосіб політичні рішення до людей, яких вони стосуються. Це вимагає переосмислення відносин між громадянами та державою, що сприятиме розширенню політичної участі громадян. Іншими словами, цифрова демократія сама генерує участь, але для створення взаємного циклу необхідна початкова іскра інтересу, а також врахування специфічних чинників, таких, як довіра до інституцій, культурні та історичні особливості.

Цифровізація та вплив інформаційно-комунікаційних технологій на різноманітні сфери суспільного життя, і зокрема взаємодію суспільства і держави, досить добре досліджені зарубіжними вченими, серед яких слід згадати З. Баумана, У. Даттона, М. Джугні, М. Кастельса, М. Марголіса, П.

Норріс, Б. Пауелла, А. Расмуссен, С. Терроу, Б. Форда. Різноманітні правила голосування та підходів до вибору досліджувалися Л. Бартольдї, Л. Боутоном, К. Лістом, К. Нерінгом, М. Півато, Р. Санвером, Д. Фельзенталем.

В Україні цифровізація стала предметом досліджень цілої низки суспільних наук. Розкриттю впливу цифровізації на управлінські процеси присвячені праці Є. Бородіна, С. Квітки, О. Кравцова, В. Куйбіди, Д. Курила [61], І. Лопушинського, Г. Ортїна, Н. Сорокіна, Я. Ярошука. Вплив цифрових технологій на економічну сферу розглянуто у працях О. Баби́ча, О. Бугайчук [14], А. Гу́ренко, Н. Добрянської, В. Ля́шенко, А. Макси́менко, Е. Я́нгулова [160]. Правові аспекти цифровізації висвітлені у дослідженнях О. Батанова, Г. Блінової, А. Помази-Пономаренко, Н. Поварчук, В. Чалчинського. Філософсько-соціологічні аспекти досліджували В. Мар'є́нко, Г. Тимофе́єва, Є. Шку́ров. Комунікаційний вимір цифровізації проаналізовано у працях В. Андрушків, Д. Германа, О. Самчинської, С. Смірнова та ін.

Аспекти взаємодії, зокрема між публічною владою та громадянським суспільством, розглядалися у дослідженнях Д. Єрьомки, О. Кукуруз, А. Макурі́на, В. Філатова, О. Хо́мея. Питання громадянського суспільства ґрунтовно досліджувалася вченими Інституту держави і права імені В.М. Корецького НАН України, зокрема І. Кресіною, А. Крусян, Н. Оніщенко, О. Скрипнюком. Вплив цифрових технологій на участь громадян у процесах прийняття рішень розглядали Н. Бойко, Ю. Гетман, І. Симисенко, В. Філатов.

Також аналізувалися безпекові аспекти цифровізації, зокрема у контексті глобалізації (О. Дубовський), кібертероризму (О. Зінченко), кібербезпеки (Ю. Завгородня), цифрового суверенітету (О. Стойко), інформаційного протиборства (С. Руцький). Електронна демократія досліджувалася у регіональному (К. Ларіонова) та комунікаційному аспектах (О. Золотар). Використання цифрових технологій у діяльності уряду розглядала Л. Антонова, а парламенту – А. Гачков та Т. Костецька. Вплив цифрової трансформації на суспільний договір досліджувала Н. Хома, а у контексті розвитку в умовах інформаційної епохи – А. Сі́ленко. У контексті російсько-української війни тема цифрових технологій розглядалася В. Галіпчаком, В. Ковтуном та Т. Гордієнко. Однак цифровізація як форма взаємодії суспільства і держави вітчизняними вченими не досліджувалася.

Робота складається із вступу, трьох розділів, поділених на підрозділи, висновків і списку використаних джерел. Загальний обсяг – 211 сторінок.

Основні висновки дисертаційного дослідження полягають у наступному.

1. Технологічний детермінізм є визначальним соціальним фактором із часів промислової революції, а його трансформаційний вплив сформував людські відносини, географічне поселення, освіту, комунікації та практично всі аспекти суспільного життя. Нині суспільство знаходиться на межі того, щоб бути повністю сформованим у політичній сфері, й це зумовлює кілька фундаментальних проблем щодо основ демократії, прав людини, значення суб'єктивності та свободи вибору.

2. Цифровізація – це ефективна сучасна динамічна форма взаємодії політичних суб'єктів – суспільства і держави для досягнення цілей і утвердження цінностей демократії та прав людини. Вона проявляється у впровадженні сучасних комунікаційних технологій для обміну, збору та аналізу інформації, уможлиблює інтегральну взаємодію між громадянами та органами публічної влади, дієву політичну участь, прозорість діяльності суб'єктів і доступність до послуг і сервісів. Порівняно з іншими формами взаємодії цифровізація дає значно швидший відчутний результат у суспільних перетвореннях, зокрема в утвердженні демократичних засад суспільного розвитку;

3. Цифровізація взаємовідносин між суспільством і державою є результатом технологічного детермінізму та логіки еволюції демократії. Технологічні інновації сприяли зменшенню відстаней, насамперед у просторовому вимірі, та посиленню контролю над громадянами. Своєю чергою, демократизація, яка активізувалася наприкінці XVIII ст., передбачає розширення кола акторів, залучених до процесів прийняття рішень на всіх рівнях державного управління, що супроводжується активним обміном інформацією. Попри кризу, в якій опинилися демократичні режими на початку XXI ст., цифровізація сприяє появі цифрової демократії, позбавленої низки недоліків традиційних форм і з перспективами ефективнішої взаємодії між суспільством і державою. Пропонована нею децентралізована і безпосередня система взаємодії може радикально трансформувати національну та глобальну політику.

4. Різновидами цифрової демократії (технологічно зумовлених форм демократії) є: деліберативна демократія, плинна демократія та концепція п'ятої влади. Деліберативна демократія передбачає трансформацію парламенту в деліберативну асамблею, широке залучення громадян та організацій громадянського суспільства до формування державної політики, розвиток неформалізованих форм суспільних дискусій. Плинна демократія передбачає, що громадянин може як особисто брати участь у процесах прийняття рішень, так і делегувати свій голос іншому представникові, якого вважає більш компетентним у певних питаннях або спроможним відстояти свої погляди. Концепція п'ятої влади наголошує на зростанні підзвітності органів публічної влади, приватних підприємств завдяки координації зусиль громадян через комунікаційні можливості, які надає Інтернет.

5. Позитивний вплив цифрових технологій на взаємодію суспільства і держави проявляється у: 1) підвищенні явки на виборах (голосування за кордоном, створення умов для участі людям з особливими потребами); 2) поліпшенні якості голосувань (оціночне голосування, маятникове голосування); 3) протидії неефективним проявам демократії: тиранії більшості та перевагам політичних акторів, що перебувають при владі; 4) удосконаленні зворотного зв'язку (електронні консультації та електронні петиції); 5) наближенні держави до громадян завдяки покращенню надання державних послуг; 6) демократизації політичних організацій (політичних партій).

6. Для посилення довіри до демократичних інститутів та зміцнення їх позицій варто використати різноманітні методи підрахунку голосів за допомогою електронного голосування. Для вибору найбільш виваженого рішення необхідно запровадити оцінчне голосування. Це двохтурова процедура голосування, яка має низку переваг над звичайним однотуровим добровільним чи обов'язковим голосуванням, оскільки заохочує відібрану жеребкуванням групу осіб детально ознайомитися з проблемою та представити своє рішення широкому загалу. Завдяки маятниковому голосуванню можна визначити третій шлях розв'язання проблеми. Його основною перевагою є те, що найбільш радикальна пропозиція може спонукати громадян до глибшого вивчення проблеми та проголосувати за більш помірковану позицію.

Цифровізація дає змогу частково розв'язати проблему втрати зв'язку між виборцем та його представником. Якщо механізм відбору представника буде загальноновизнаний як справедливий та надійний, то громадяни довірятимуть алгоритму відбору і відповідно особі, обраній за його допомогою. В основі такого алгоритму має лежати код із вільним доступом, який можна перевірити, з абсолютно прозорими критеріями відбору, який може завоювати довіру громадян. Також до алгоритму можна додавати різні критерії відбору для конкретного питання, але із чітко виписаною процедурою його розробки й застосування.

7. Цифровізація спроможна нівелювати негативний вплив таких недоліків демократії, як тиранія більшості та переваги політичних акторів, що перебувають при владі. Проблема тиранії більшості особливо загострюється, коли меншість неодноразово втрачає можливість впливати на процес прийняття рішень. Це негативно впливає на готовність її членів брати участь у політичному процесі та виконувати рішення, прийняті більшістю. Посилити позицію меншості може збалансоване голосування, яке дозволяє особам, які не відчують сильної зацікавленості у прийнятті фундаментального рішення, обміняти своє право голосу на першому етапі на гарантоване право голосу на другому етапі. Виборці, які голосували за один фундаментальний напрям, але програли, отримують компенсацію у вигляді права голосу в другому турі. Для подолання негативних аспектів переваг інкумбентів доцільним є впровадження правила відтворення балів, що обмежує можливості зловживання владою.

8. Перешкодами для впровадження цифровізації взаємодії суспільства і держави є надмірна кількість інформації, відсутність справжньої інклюзивності (ехокамери, поляризація, цифровий бар'єр, штучний інтелект), надмірна емоційність (створення сприятливих умов для екстремізму) та комерціалізація (домінування логіки отримання прибутку над примноженням суспільних благ).

9. У найбільш загальному вигляді ризику, які несе у собі цифровізація для демократичних інституцій, зводяться до шкідливої інформації та браку прозорості, переосмислення приватності, тотального спостереження та зовнішнього втручання. Шкідлива інформація та брак прозорості означає

дедалі більшу роль мережевих платформ у формуванні громадської думки, використання різноманітних інструментів маніпулювання віртуальним дискурсом для дестабілізації громадського порядку. Переосмислення приватності означає розуміння конфіденційності не лише як права особи на свободу від неправомірного втручання, а й як права на простір для розвитку та самовираження. Тотальне спостереження та широке впровадження алгоритмів у процеси прийняття рішень опосередкованим чином змінюють поведінку людей, позбавляючи їх відчуття захищеності і свободи. Іноземне втручання дедалі частіше проявляється у ході виборчих кампаній для підтримки певного кандидата та формування негативного образу його конкурентів. Зростає загроза встановлення маріонеткових урядів без використання силових методів.

10. Цифровізація в Україні пройшла три основних етапи: доінтернетівський, інтернетівський та інституціоналізаційний. Доінтернетівський період (1992-1999) розпочався із прийняттям Закону України «Про інформацію», що фактично визнав важливість інформації у суспільних процесах. Період Інтернету (2000-2018) відрховується від Указу Президента України «Про заходи щодо розвитку національної складової глобальної інформаційної мережі Інтернет та забезпечення широкого доступу до цієї мережі в Україні». На цьому етапі були закладені основи для функціонування електронного уряду та електронної демократії, впроваджено механізми поліпшення поінформованості громадян щодо державної політики та діяльності органів місцевого самоврядування, посилення зворотного зв'язку між владою та суспільством. У 2003- 2007 роках сформувалися правові засади електронного уряду та електронного документообігу. У цей період було законодавчо врегульовано захист персональних даних (2010); запроваджено електронні петиції (2015); посилено боротьбу з корупцією через впровадження вітчизняної електронної програми тендерних закупівель ProZorro (2016); прийнято Стратегію кібербезпеки України (2016).

Інституціоналізація цифровізації почалася із створення в 2019 році Міністерства цифрової трансформації України, яке забезпечує формування та реалізацію державної політики щодо: цифровізації, цифрової економіки, робототехніки та роботизації, е-урядування та е-демократії, розвитку інформаційного суспільства, впровадження електронного документообігу, розвитку цифрових навичок та цифрових прав громадян тощо. Протягом останніх п'яти років було прийнято низку важливих нормативно-правових актів щодо розвитку цифрових компетентностей, створення безбар'єрного простору в Україні, інформатизації, запровадження публічних консультацій, у тому числі в електронній формі тощо. Значний імпульс інформаційно-технологічному розвитку держави, особливо у сфері штучного інтелекту, дало повномасштабне вторгнення російських військ 24 лютого 2022 року, що сприяло значним інвестиціям у розвиток вітчизняного воєнно-промислового комплексу.

11. Подальше вдосконалення нормативно-правової бази у контексті цифровізації має відбуватися у напрямі наближення до вимог Європейського

Союзу в цій сфері (насамперед щодо захисту персональних даних, надання цифрових послуг, використання штучного інтелекту тощо) та усунення перешкод для технологічного розвитку у безпековій сфері (спрощення митних процедур, отримання патентів, запуск масового виробництва тощо). Адаптація до законодавства Євросоюзу у використанні цифрових технологій дозволить мінімізувати негативні наслідки цифровізації та полегшити взаємодію українських органів державної влади та підприємців з європейськими колегами.

12. Цифровізація справляє трансформаційний вплив на взаємовідносини між суспільством та державою, що має як позитивні, так і негативні прояви. Однак в умовах кризових явищ (пандемія, широкомасштабна агресія РФ проти України) Україна змогла повною мірою скористатися здобутками розвитку інформаційно-комунікаційних технологій, у тому числі завдяки вдосконаленню комунікації між громадянами та органами публічної влади (наприклад, система оповіщення Сил оборони України про переміщення окупантів «Ворог тощо»). Однак у міру затягування війни, посилення негативних економічних тенденцій, погіршення соціально-економічного стану громадян зростає ймовірність звуження комунікаційної взаємодії між суспільством і державою, домінування ієрархічного підходу в застосуванні інструментів цифровізації. Пришвидшення темпів європейської інтеграції, насамперед європейських стандартів у сфері цифровізації та захисту прав людини в умовах стрімкого технологічного розвитку, може запобігти реалізації такої тенденції.

Основні результати дослідження викладено у таких працях:

Наукові статті у фахових виданнях України:

1. Марко О. Еволюція демократії під впливом цифрових технологій. *Держава і право*. 2023. Вип. 94. С. 261-271.
2. Марко О. Цифровізація та участь громадян у деліберативних процесах. *Політологічний вісник*. 2024. Вип. 93. С. 114-123.
3. Марко О. Виклики демократії в епоху цифровізації. *Політикус*. 2025. Вип. 3. С. 84-89. http://politicus.od.ua/3_2025/15.pdf
4. Марко О. Зміцнення демократичних інституцій у контексті цифровізації. *Держава і право*. 2025. Вип. 98. С. 423-434.

Праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

5. Марко О. Шляхи підвищення медіаграмотності громадян. *Сучасні політичні процеси: глобальний та національний виміри*: матер. III міжнар. наук.-практ. Інтернет-конф. (м. Одеса, 30 листопада 2023 р.). Одеса, 2023. С. 139-143.
6. Марко О. Переваги цифровізації у контексті демократичного процесу. *Інноваційний потенціал та правове забезпечення соціально-економічного розвитку України: виклик глобального світу*: мат. VIII

- міжнародної науково-практичної конференції (м. Полтава, 15-16 травня 2024 р.). Полтава, 2024. С. 77-78.
7. Марко О. Електронні консультації як інструмент взаємодії між державою і громадянським суспільством. *Досвід, воєнні випробування та повоєнний ренесанс конституційно-правового розвитку незалежної України*: зб. матер. міжнар. наук.-практ. конф. «28-річчя Конституції України: досвід, воєнні випробування та повоєнний ренесанс» (м. Київ, 26 червня 2024 року) та «Захист незалежності України: правові засади та виклики сьогодення. До 33-ї річниці проголошення незалежності України» (м. Київ, 22 серпня 2024 р). Київ - Харків: Майдан, 2025. С. 384-388.
 8. Марко О. Стратегія цифровізації ЄС. *Україна-2024: глобальні та регіональні виклики*: зб. тез міжнар. наук.-практ. онлайн конф. Навчально-наукового інституту права Національного університету водного господарства та природокористування (м. Рівне, 11 жовтня 2024 р.). Рівне, 2024. С. 149-151.
 9. Марко О. Інструменти деліберативної демократії у контексті цифровізації. *Правові, економічні та соціокультурні засади регулювання суспільних відносин: сучасні реалії та виклики часу*: матер. УІ всеукр. наук.-практ. конф. з міжнародною участю (м. Полтава, 11-12 грудня 2024 р.). Полтава: ПІЕП, 2024. С. 81-82.
 10. Марко О. Концепція «п'ятої влади» у цифрову епоху. *Сучасні політичні процеси: глобальний та національний виміри*: матер. IV міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Одеса, 6-7 березня 2025 р.). Одеса, 2025. С. 74-78. <https://dspace.onua.edu.ua/items/f1259790-27d9-4b32-9de4-d79821faeb7e>
 11. Марко О. Децентралізація як ключова характеристика цифровізації демократичного врядування. *Інноваційний потенціал та правове забезпечення соціально-економічного розвитку України: виклик глобального світу*: матер. IX міжнар. наук.-практ. конф. (м. Полтава, 20-21 травня 2025 р.) Полтава: Полтавський інститут економіки і права; ЗВО «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна», 2025. С. 145-147.

О.В. Марко доповів про виконану за період написання дисертації наукову та методичну роботу, а також відповів на поставлені йому запитання.

Марцеляк О.В.: Як цифровізація впливає на політичні процеси?

Марко О.В.: Виміряти вплив цифровізації на політику та суспільство досить складно, враховуючи швидкість розвитку сучасних інформаційно-комунікаційних технологій. Більшість праць, присвячених концептуалізації цифрової демократії, зосереджені на аналізі поточної трансформації демократичного врядування. У цьому контексті можна виділити два основних підходи: зосередження на деінституціоналізаційних аспектах цих

змін або на експериментальних практиках, які можуть впливати з нових або модифікованих демократичних інститутів.

Згідно з першим підходом інструменти цифровізації подаються здебільшого негативно: як загроза ліберальним демократіям у всьому світі, що породжує міркування про шляхи пом'якшення фрагментації та гібридизації публічної сфери; концепція рідкої демократії (надмірної участі), яка може призвести, своєю чергою, до втоми виборців. Водночас у дискусіях про демократичну трансформацію цифрова демократія сприймається як «експериментальне середовище для активного реформування наявних представницьких інститутів». Тобто цифрові технології та ресурси визначають нові інституційні умови з більш прозорими та прямими процесами прийняття рішень; з електронним урядуванням, яке уможливорює ефективніші управлінські процеси; з цифровими інструментами комунікації, які посилюють політичні дебати, а також розширюють участь через електронне голосування; з громадянським суспільством, що шукає ефективніших інструментів притягнення політичної еліти до відповідальності або нових платформ чи інших інфраструктур, які уможливають глибше залучення громадян. Попри протилежні погляди обидва підходи висвітлюють важливість демократії для сучасних суспільств, її потенціал до змін, окреслюючи таким чином нові та різноманітні можливості формування врядування та самої демократії.

Залежність управління державою від технологій, зокрема комунікацій, є особливо очевидною у випадку необхідності контролю над значними територіями. Через неможливість здійснення повноцінної демократії на великих територіях ніколи не було особливої дискусії про те, якої форми має набути сучасний уряд. Будь-яка форма, що хоча б мінімально наближалася до самоврядування, мала бути представницькою. Усі найвідоміші зміни у сфері демократії та комунікації відтоді (наприклад, розширення виборчого права) лише оптимізували цю систему представницького правління, зробивши її більш ефективною та інклюзивною, але не змінивши її фундаментальної природи як відносно контрольованої форми правління, де владу має невелика кількість людей. Попри ці недоліки республіканізм працював як система правління протягом тривалого часу (як і в Стародавньому Римі). Однак у XX ст. відбулися дві вирішальні зміни: психологічна та фізична.

1. Психологічна. Після завершення Другої світової війни світом активно почали поширюватися ідеї демократії на противагу тоталітаризму, що встановився у Третьому рейсі та у його союзників. Відтоді громадяни вважають, що демократія є благом і ключовою відмінністю від низки слаборозвинених авторитарних країн. У результаті психологічне сприйняття демократії, в якій кожен громадянин може брати рівну участь у політиці, вже існувало, але її все ще фізично неможливо було досягти за межами невеликих територій. Цю ситуацію змінили нові інформаційно-комунікаційні технології, зокрема Інтернет, які усунули фізичні обмеження на обмін інформацією та узгодження діяльності.

2. Фізична. Визначальний вплив Інтернету на взаємодію між державою та громадянським суспільством зумовлений трьома чинниками: 1) частотою – уможливорює безперервну присутність; 2) прозорістю – дає змогу підвищувати ефективність, посилювати легітимність і довіру громадян; 3) комунікацією «рівний з рівним» – горизонтальні зв'язки, що зменшує контроль. До середини ХХ ст. для громадян великих держав було практично неможливо бути постійно (або навіть регулярно) присутніми на зборах, де приймаються рішення. З прискоренням комунікації фізичні обмеження, які диктували делегування у багатьох сферах, включаючи політику, зникли. Цифровізація також уможливорює негайну та необмежену прозорість. Це дає змогу відстежувати процеси та створювати структуру навколо прийняття державних рішень. Вона зменшує вузькі місця, створені очікуванням інформації (яка може ніколи не надійти) і роботою з відредагованою та суперечливою інформацією, що значно ускладнює порушення правил або участь у багатьох формах маніпуляцій, які часто підривають демократію. Найвідоміший приклад – цифрова демократія уможливила масову комунікацію «рівний-рівному», що сприяє зменшенню вузьких місць, оскільки громадяни можуть спілкуватися один з одним із громадських питань безпосередньо, без необхідності послуговуватися проміжними механізмами. Це зумовило якісні зміни у здійсненні демократичних процедур.

Куян І.О.: У чому проявляється позитивний вплив цифровізації?

Марко О.В.: У найбільш загальному вигляді позитивний вплив цифрових технологій на взаємодію між суспільством і державою, що повною мірою розкривається у рамках демократичних процесів, можна звести до наступних пунктів:

- 1) підвищення явки на виборах (голосування за кордоном, створення умов для участі людям з особливими потребами);
- 2) покращення якості голосувань (оціночне голосування, маятникове голосування);
- 3) протидія неефективності демократії: тиранії більшості та перевагам політичних акторів, що перебувають при владі;
- 4) удосконалення зворотного зв'язку (електронні консультації та електронні петиції);
- 5) наближення держави до громадян за рахунок покращення надання державних послуг;
- 6) демократизація політичних організацій (політичних партій).

Горбатенко В.П.: У чому проявляються негативні впливи цифровізації на взаємодію суспільства і держави?

Марко О.В.: Попри розглянуті вище інструменти удосконалення демократичних інституцій та процедур, існує безліч способів використання можливостей, що надає цифровізація, для зловмисної діяльності, заподіяння

шкоди взаємодії між суспільством і державою. Це може включати стеження, цензуру, нейролінгвістичний аналіз суспільних настроїв і спроби маніпулювання громадською думкою (як онлайн, так і за допомогою більш традиційних засобів). Політики іноді заохочують ті групи своїх виборців, які проголосували за них, додатковими витратами, але це можливо лише тому, що вони знають, хто за них проголосував, з певним ступенем точності. Її така здатність визначати, як голосують люди, тільки зростає. Це виявляє нові аспекти політичної приватності громадян і показує, наскільки широкий арсенал інструментів спостереження вже застосовується. Водночас такий рівень даних також дозволить легко побачити, хто не голосує і чиї голоси можуть бути сфальсифіковані.

Існує безліч інших способів використання технологій для маніпулювання політикою та обмеження свободи. Наприклад, пошукові системи, такі, як Google, можуть маніпулювати результатами пошуку і курувати інформацію в непрозорий спосіб. Нові, більш адаптовані інновації, зокрема ChatGPT, ще збільшили потенційний обсяг і легкість таких маніпуляцій. Крім того, багато фірм, які стверджують, що борються з дезінформацією в соціальних мережах, насправді є корпоративними піар-компаніями, які захищають свої бренди від критики (у такий спосіб придушуючи дебати), а компанії, що займаються соціальними мережами, і спецслужби можуть співпрацювати для збору даних і запобігання поширенню того, що вони вважають дезінформацією.

У найбільш загальному вигляді ризики, які несе у собі цифровізація для взаємодії між державою та громадянським суспільством, зводяться до шкідливої інформації та браку прозорості, переосмислення приватності, тотального спостереження та зовнішнього втручання.

Кукуруз О.В.: Які особливості цифровізації в Україні?

Марко О.В.: Цифровізація в Україні пройшла три основних етапи: доінтернетівський, інтернетівський та інституціоналізаційний. Доінтернетівський період (1992-1999) розпочався із прийняттям Закону України «Про інформацію», що фактично визнав важливість інформації у суспільних процесах. Період Інтернету (2000-2018) відраховується від Указу Президента України «Про заходи щодо розвитку національної складової глобальної інформаційної мережі Інтернет та забезпечення широкого доступу до цієї мережі в Україні». На цьому етапі були закладені основи для функціонування електронного уряду та електронної демократії, впроваджено механізми поліпшення поінформованості громадян щодо державної політики та діяльності органів місцевого самоврядування, посилення зворотного зв'язку між владою та суспільством. У 2003- 2007 роках сформувалися правові засади електронного уряду та електронного документообігу. У цей період було законодавчо врегульовано захист персональних даних (2010); запроваджено електронні петиції (2015); посилено боротьбу з корупцією

через впровадження вітчизняної електронної програми тендерних закупівель ProZorro (2016); прийнято Стратегію кібербезпеки України (2016).

Інституціоналізація цифровізації почалася із створення в 2019 році Міністерства цифрової трансформації України, яке забезпечує формування та реалізацію державної політики щодо: цифровізації, цифрової економіки, робототехніки та роботизації, е-урядування та е-демократії, розвитку інформаційного суспільства, впровадження електронного документообігу, розвитку цифрових навичок та цифрових прав громадян тощо. Протягом останніх п'яти років було прийнято низку важливих нормативно-правових актів щодо розвитку цифрових компетентностей, створення безбар'єрного простору в Україні, інформатизації, запровадження публічних консультацій, у тому числі в електронній формі тощо. Значний імпульс інформаційно-технологічному розвитку держави, особливо у сфері штучного інтелекту, дало повномасштабне вторгнення російських військ 24 лютого 2022 року, що сприяло значним інвестиціям у розвиток вітчизняного воєнно-промислового комплексу.

Після відповідей О.В. Марка на запитання учасників фахового семінару було озвучено висновок наукового керівника – доктора політичних наук, професора, заслуженого діяча науки і техніки України, члена-кореспондента НАПрН України, провідного наукового співробітника Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України **Кресіної Ірини Олексіївни** з оцінкою роботи дисертанта О.В. Марка у процесі підготовки дисертації та виконання індивідуального плану наукової роботи й освітньо-наукової програми.

Науковий керівник відзначила, що О.В. Марко повністю виконав освітньо-наукову програму Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України за спеціальністю 052 «Політологія».

Під час підготовки дисертації та виконання індивідуального плану О.В. Марко проявив себе старанним та наполегливим аспірантом, а також відповідальним і креативним дослідником. О.В. Марко має належні наукові знання, достатні для продукування нових наукових та практично-прикладних ідей, розв'язання комплексних проблем у галузі соціальних та поведінкових наук та дослідницько-інноваційної діяльності, опанував методологію наукової та педагогічної діяльності, а також провів власне самостійне наукове дослідження, результати якого мають наукову новизну, теоретичне та практичне значення. Освітня складова освітньо-наукової програми аспірантури виконана О.В. Марком у повному обсязі.

Отже, О.В. Марко опанував та засвоїв необхідні професійні знання та навички, має науковий і культурний кругозір, достатній для здобуття ступеня доктора філософії, зокрема шляхом здобуття знань основних концепцій, теоретичних та практичних проблем, історії розвитку галузі науки за спеціальністю 052 «Політологія». Аспірант О.В. Марко набув мовних компетентностей, достатніх для представлення власних наукових результатів

іноземною мовою в усній та письмовій формах, а також для розуміння іншомовних наукових текстів. Окрім того, він опанував та володіє універсальними навичками дослідника, зокрема методологією і методами наукового аналізу, усної та письмової презентації результатів дослідження, підготовкою та проведенням навчальних занять і проходження асистентської педагогічної практики.

Що стосується дисертації, то актуальність теми дослідження, обрана О.В. Марком, не викликає сумнівів. Ця тема є надзвичайно важливою з огляду на соціальні, політичні та економічні виклики, які виникли в умовах російсько-української війни та на необхідність посилення консолідації українського суспільства, на розвиток інформаційно-комунікаційних технологій, масштаби цифровізації тощо. Однак з огляду на необхідність тіснішої взаємодії між державою та громадянами для оперативного реагування на нагальні суспільні проблеми Україна ще не повною мірою використовує потенціал інформаційно-комунікаційних технологій для підвищення ефективності процесів прийняття рішень та посилення демократичних інституцій.

Цифровізація демократичних процесів безпосередньо впливає на способи взаємодії громадян з урядом та державними установами, долаючи розрив між цими установами та суспільством, наближаючи у такий спосіб політичні рішення до людей, яких вони стосуються. Це вимагає переосмислення відносин між громадянами та державою, що сприятиме розширенню політичної участі громадян. Тобто цифрова демократія сама генерує участь, але для створення взаємного циклу необхідно враховувати специфічні чинники – довіра до інституцій, культурні та історичні особливості.

Безумовним здобутком дисертанта є: комплексний підхід до дослідження теоретико-методологічних засад взаємодії суспільства і держави в умовах цифровізації, переваг і недоліків цього процесу, визначення перспектив застосування цифрових технологій, окреслення засобів протидії зловживанню цифровими інструментами, аналіз зарубіжного досвіду в цій сфері, визначення імплементаційних механізмів інформаційно-комунікаційних технологій у політичні процеси в Україні, основних етапів розвитку цифровізації у нашій державі, дослідження цифрової взаємодії суспільства і держави в контексті викликів воєнного часу. Зокрема, О.В. Марком було: визначено цифровізацію як ефективну сучасну динамічну форму взаємодії політичних суб'єктів – суспільства і держави для досягнення цілей і утвердження цінностей демократії та прав людини. Показано, що вона проявляється у впровадженні сучасних комунікаційних технологій для обміну, збору та аналізу інформації, уможливорює інтегральну взаємодію між громадянами та органами публічної влади, дієву політичну участь, прозорість діяльності суб'єктів і доступність до послуг і сервісів; концептуалізовано вплив цифровізації на взаємодію суспільства і держави через поняття технологічного детермінізму і логіку еволюції демократії,

аналіз видів технологічно залежних демократій – деліберативної та плинної, концепцію п'ятої влади; запропоновано авторську періодизацію етапів цифровізації в Україні, зокрема виділено доінтернетівський, інтернетівський та інституціоналізаційний періоди.

Висновки, які робить О.В. Марко, мають важливе теоретичне та практичне значення для подальшого розвитку політичної науки, вироблення ефективної цифровізаційної політики України з метою посилення демократичних процесів, розширення сфер застосування цифрових технологій у сервісному сегменті, зміцнення довіри громадян до держави тощо. Зроблені висновки є науково обґрунтованими та мають важливе значення для розробки системного підходу до удосконалення взаємодії суспільства і держави, форм демократії.

При підготовці дисертації автор використав широкий набір методів наукового пізнання, що характеризує О.В. Марка як дослідника, котрий може розглядати та аналізувати складні питання, співвідносити їх із загальним контекстом розвитку політики на всіх її рівнях, робити відповідні узагальнення, які мають високий якісний потенціал.

У межах проведеного дослідження отримано результати, що мають наукове значення, характеризуються новизною та авторським підходом.

Науковий керівник відзначила, що здобувач ступеня доктора філософії за спеціальністю 052 «Політологія» (05 – «Соціальні та поведінкові науки») Марко Олексій Володимирович є сформованим та науково сміливим дослідником політико-правової проблематики, фахівцем у дослідженні актуальних та складних проблем застосування цифрових технологій в умовах сучасних викликів, які нині постали перед Україною. Виконане Марком О.В. дисертаційне дослідження є новим якісним внеском у політичну науку України в частині аналізу проблем і форм взаємодії суспільства і держави, зокрема цифровізації, розвитку демократичних процесів, шляхів імплементації стандартів ЄС у цій сфері для прискорення євроінтеграційних процесів, удосконалення законодавства України для ефективного правового регулювання суспільних відносин у сфері застосування цифрових технологій і сервісних можливостей для утвердження демократичних цінностей, забезпечення прав людини і громадянина.

І.О. Кресіна зазначила, що дисертація О.В. Марка на тему «Цифровізація як форма взаємодії суспільства і держави» є завершеним науковим дослідженням, що розв'язує складну теоретичну проблему, яке має важливе практичне значення для України в умовах викликів сьогодення. А за актуальністю, ступенем новизни, обґрунтованістю та вірогідністю, науковою і практичною значущістю отриманих результатів, повнотою їх викладення в опублікованих дисертантом наукових працях, а також за оформленням дисертація «Цифровізація як форма взаємодії суспільства і держави» відповідає усім вимогам, що висуваються до дисертацій на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 052 «Політологія» (05 – «Соціальні та поведінкові науки») може бути рекомендована до захисту,

Слово було надано **рецензентам** наукової роботи.

Доктор юридичних наук, провідний науковий співробітник відділу конституційного і муніципального права Інституту держави та права імені В.М. Корецького **Олександр Васильович Батанов** Він відзначив актуальність, теоретичне і практичне значення дослідження О.В. Марка. Тема представленої дисертації досить актуальна, напрям стосується тих суспільно-політичних процесів, які відбуваються в Україні.

На думку О.В. Батанова, автор під час роботи над темою дисертації продемонстрував глибокий аналіз наукової спадщини іноземних учених, праці яких досі не були достатньо досліджені в Україні, також вміння теоретично узагальнити значний масив матеріалу, виробити теоретично виважені, самостійні, достатньою мірою концептуальні висновки.

Структура дисертації цілком підпорядкована розкриттю теми, досягненню поставленої мети і дослідницьких завдань. Положення, що виносяться на захист, позначені науковою новизною, інноваційністю, мають теоретичне і практичне значення. Основні ідеї і висновки роботи дістали досить повне відображення у публікаціях автора, у виступах на наукових конференціях.

О.В. Батанов вважає, що дисертація О.В. Марка є завершеним, самостійним, інноваційним дослідженням актуальної суспільно-політичної проблеми – впливу цифровізації на взаємодію суспільства і держави. Робота повністю відповідає вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 05 – Соціальні та поведінкові науки за спеціальністю 052 – Політологія і може бути рекомендована до захисту.

Доктор політичних наук, провідний науковий співробітник Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України **Олена Михайлівна Стойко** зауважила, що дисертаційна робота О.В. Марка може бути позитивно охарактеризованою. У ній доведено, що цифровізація є ефективною сучасною динамічною формою взаємодії політичних суб'єктів – суспільства і держави для досягнення цілей і утвердження цінностей демократії та прав людини. Вона проявляється у впровадженні сучасних комунікаційних технологій для обміну, збору та аналізу інформації, уможливорює інтегральну взаємодію між громадянами та органами публічної влади, дієву політичну участь, прозорість діяльності суб'єктів і доступність до послуг і сервісів. Порівняно з іншими формами взаємодії цифровізація дає значно швидший відчутний результат у суспільних перетвореннях, зокрема в утвердженні демократичних засад суспільного розвитку. Дисертантом концептуалізовано вплив цифровізації на взаємодію суспільства і держави через поняття технологічного детермінізму і логіку еволюції демократії, аналіз видів технологічно залежних демократій – деліберативної та плинної, концепцію п'ятої влади. Доведено, що поява перших двох зумовлена удосконаленням інструментів взаємодії завдяки цифровізації, а остання – є результатом зростання ролі

сучасних медіа (насамперед соціальних мереж, відеоплатформ) та їх можливостей для формування громадської думки.

О.В. Марко запропонував авторську періодизацію етапів цифровізації в Україні, зокрема виділено доінтернетівський, інтернетівський та інституціоналізаційний періоди, яка об'єднує світову еволюцію інформаційно-комунікаційних технологій та процес інституціоналізації цієї сфери суспільних відносин державою.

Робота виконана у повному обсязі, апробація результатів цілком достатня. Автор поставив і успішно розв'язав складні й неоднозначні завдання. Відтак положення дисертації О.В. Марка мають не лише наукове, а й вагоме практичне значення.

У своєму висновку О.М. Стойко відзначила, що дисертація О.В. Марка є завершеним, самостійним, інноваційним дослідженням, відповідає вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 05 – Соціальні та поведінкові науки за спеціальністю 052 – Політологія і може бути рекомендована до захисту.

ВИСНОВОК

**Інституту держави і права імені В.М. Корецького НАН України
про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів
дисертації Марка Олексія Володимировича на тему: «Цифровізація як
форма взаємодії суспільства і держави», поданої на здобуття ступеня
доктора філософії
у галузі знань 05 – «Соціальні та поведінкові науки»
за спеціальністю 052 – «Політологія»**

1. Обґрунтування вибору теми дисертаційного дослідження, зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами

Актуальність дослідження. Цифровізація нині стала невід'ємним елементом суспільного життя, і українці загалом задоволені її темпами. Однак з огляду на повномасштабну російсько-українську війну та необхідність тіснішої взаємодії між державою та громадянами для оперативного реагування на проблеми Україна ще неповною мірою використовує потенціал інформаційно-комунікаційних технологій для підвищення ефективності процесів прийняття рішень та посилення демократичних інституцій.

Цифровізація демократичних процесів безпосередньо впливає на способи взаємодії громадян з урядом та державними установами, долаючи розрив між цими установами та суспільством, наближаючи у такий спосіб політичні рішення до людей, яких вони стосуються. Це вимагає переосмислення відносин між громадянами та державою, що сприятиме розширенню політичної участі громадян. Цифрова демократія генерує участь, але для створення взаємного циклу необхідна початкова іскра

інтересу, а також врахування специфічних чинників, таких, як довіра до інституцій, культурні та історичні особливості.

Зв'язок роботи з науковими програмами, темами, планами. Дисертація виконана у секторі правових проблем політичних інститутів і процесів відділу конституційного та муніципального права Інституту держави і права імені В. М. Корецького Національної академії наук України і пов'язана з розробкою планових наукових тем «Стратегія політико-правового розвитку України: проблеми формування і перспективи реалізації» 2021-2023 рр. (РК 0120U105262) та «Справедливе суспільство: політико-правова парадигма в умовах європейської інтеграції» 2024–2026 рр. (РК 012U104291).

2. Мета і завдання дисертаційного дослідження

Метою роботи є здійснення комплексного політологічного дослідження цифровізації у контексті взаємодії суспільства і держави.

Для досягнення мети поставлені такі **завдання**:

- концептуалізувати цифровізацію як форму взаємодії суспільства і держави в контексті розвитку демократії та визначити її вплив на утвердження засад соціальної, правової, цифрової держави, принципів гуманізму і справедливості;
- проаналізувати еволюцію цифровізації в Україні та визначити її особливості;
- розкрити суть та класифікувати позитивний та негативний впливи цифрових технологій на взаємодію суспільства і держави;
- розробити рекомендації щодо подолання перешкод на шляху цифровізації;
- проаналізувати національне законодавство щодо забезпечення розвитку цифровізації та вказати шляхи його подальшого удосконалення щодо забезпечення прав і свобод громадян у контексті цифровізації.

3. Об'єкт, предмет та теоретико-методологічна база дисертаційного дослідження

Об'єктом дослідження є взаємодія суспільства і держави.

Предметом дослідження є цифровізація як форма взаємодії суспільства і держави.

Теоретико-емпіричною основою дисертаційної роботи є наукові дослідження зарубіжних та українських учених щодо впливу технологічного розвитку на суспільно-політичні процеси; результати соціологічних опитувань щодо ставлення громадян до цифрових технологій; національне законодавство, що регулює використання інформаційно-комунікаційних технологій; міжнародні правові акти та політичні документи в сфері цифровізації.

Методологічною основою роботи є сукупність філософсько-світоглядних засад, загальнонаукових, спеціальнонаукових методів, застосування яких уможливило одержання достовірних наукових результатів. Основним філософським підходом є діалектичний, який, зокрема, дає змогу досліджувати поняття цифровізації та взаємодії суспільства і держави еволюційно, в їх суперечливому розвитку і зв'язку з іншими науковими категоріями та теоретичними підходами й парадигмами (зокрема, технологічного детермінізму) (розд. 1, підрозділ 2), питання про позитиви і виклики цього процесу (розд. 2). Цей підхід у роботі конкретизувався через використання спеціальнонаукових методів: історичного, періодизації, класифікації, зокрема для періодизації процесів цифровізації в Україні, виокремлення форм взаємодії суб'єктів, особливостей цього процесу на кожному з етапів. Серед філософських також використовувалися методи спостереження, аналізу, синтезу, індукції, герменевтичний. Зокрема, метод індукції дав змогу виокремити сучасні теоретичні засади взаємодії суспільства і держави у контексті нових форм демократії (розд. 1, підрозділ 2). Герменевтичний метод було використано для встановлення значення норм законодавства, міжнародних актів щодо використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, прав людини (розд. 3, підрозділ 2).

Серед загальнонаукових методів у роботі використовувалися: системний і структурно-функціональний (для визначення місця і функцій цифровізації у системі політико-правових форм взаємодії суспільства і держави – розділ 2); порівняльно-політологічний при аналізі зарубіжного досвіду цифровізації (розділ 2, підрозділ 1).

У дисертації також застосовано спеціальнонаукові методи політичного прогнозування і моделювання у поєднанні з філософським синергетичним методом: в оцінці перспектив цифровізації для утвердження в суспільстві цінностей гуманізму, справедливості, прав людини і принципів демократії у діяльності держави (розділ 3, підрозділ 3). Інституційний підхід застосовано до аналізу держави як інституції, що продукує нормативно-правові акти, цифрові стратегії; до розгляду трансформації публічного управління, яке переходить від паперових процедур до електронних та від домінування вертикальних до розширення горизонтальних зв'язків (розділ 1, підрозділ 3).

Дисертант активно використовує при аналізі ролі цифровізації у суспільних трансформаціях теорію соціального вибору, яка вказує на потенціал, притаманний різним спробам досягти обґрунтованих колективних рішень, та на виклики, з якими ці спроби можуть стикнутися. Поряд із відомими теоремами можливості та неможливості ця теорія також зумовила велику різноманітність правил голосування та виборів. Завдяки конституційному підходу форми цифрової демократії розглядаються з точки зору соціального договору, в якому правила колективних рішень і правила для трьох гілок влади обов'язково оцінюються і приймаються в обмежених умовах, накладених завісою незнання, тобто з попередньої перспективи, в якій індивіди не знають, в якій ситуації вони опиняться, коли правила будуть застосовані (розділ 2, підрозділ 1). У роботі послідовно застосовано

діяльнісний підхід до аналізу взаємодії суспільства і держави як самостійних і водночас взаємозв'язаних політичних суб'єктів у досягненні спільних суспільно значущих цілей.

4. Наукова новизна дисертаційного дослідження, теоретична та практична цінність одержаних результатів

Наукова новизна одержаних результатів полягає у концептуальному та прикладному осмисленні впливу цифровізації на взаємодію суспільства і держави та визначенні цифровізації як форми такої взаємодії.

Уперше:

- визначено цифровізацію як ефективну сучасну динамічну форму взаємодії політичних суб'єктів – суспільства і держави для досягнення цілей і утвердження цінностей демократії та прав людини. Вона проявляється у впровадженні сучасних комунікаційних технологій для обміну, збору та аналізу інформації, уможливорює інтегральну взаємодію між громадянами та органами публічної влади, дієву політичну участь, прозорість діяльності суб'єктів і доступність до послуг і сервісів. Порівняно з іншими формами взаємодії цифровізація дає значно швидший відчутний результат у суспільних перетвореннях, зокрема в утвердженні демократичних засад суспільного розвитку;

- концептуалізовано вплив цифровізації на взаємодію суспільства і держави через поняття технологічного детермінізму і логіку еволюції демократії, аналіз видів технологічно залежних демократій – деліберативної та плинної, концепцію п'ятої влади. Доведено, що поява перших двох зумовлена удосконаленням інструментів взаємодії завдяки цифровізації, а остання – є результатом зростання ролі сучасних медіа (насамперед соціальних мереж, відеоплатформ) та їх можливостей для формування громадської думки;

- запропоновано авторську періодизацію етапів цифровізації в Україні, зокрема виділено доінтернетівський, інтернетівський та інституціоналізаційний періоди, яка об'єднує світову еволюцію інформаційно-комунікаційних технологій та процес інституціоналізації цієї сфери суспільних відносин державою.

Уточнено:

- суть і види позитивного впливу цифрових технологій на взаємодію суспільства і держави: 1) підвищення явки на виборах; 2) поліпшення якості голосувань; 3) протидія неефективності демократії; 4) удосконалення зворотнього зв'язку; 5) наближення держави до громадян за рахунок покращення надання державних послуг; 6) демократизація політичних організацій;

- класифікацію позитивів і негативних проявів цифровізації у різних політичних системах, а також ризиків, які несе у собі цифровізація для

демократичних інституцій, що проявляються у поширенні шкідливої інформації та недостатній прозорості джерел фінансування онлайн компаній, переосмисленні приватності, тотальному спостереженні та зовнішньому втручанні у внутрішні справи держави.

Отримали подальший розвиток:

– пропозиції щодо подолання перешкод на шляху цифровізації, таких, як надмірна кількість інформації, відсутність справжньої інклюзивності (ехокамери, поляризація, цифровий бар'єр, штучний інтелект), надмірна емоційність (створення сприятливих умов для екстремізму) та комерціалізація (домінування логіки отримання прибутку над примноженням суспільних благ);

– оцінка відповідності вітчизняного законодавства щодо забезпечення прав і свобод громадян у контексті цифровізації. Відзначено, що нормативно-правова база є достатньою для функціонування цифровізації як форми взаємодії суспільства і держави, однак слід докласти зусиль для приведення законодавства у відповідність до вимог Європейського Союзу та ратифікованих міжнародних договорів, впровадження національного стандарту цифрової доступності цифрових ресурсів та електронних послуг;

– перспективи використання цифрових інструментів у ході російсько-української війни, насамперед щодо застосування штучного інтелекту у військовій техніці, комунікації з громадянами, що були змушені змінити місце проживання або опинилися на тимчасово окупованих територіях, удоступнення послуг, що надаються органами публічної влади.

5. Теоретичне значення отриманих результатів зумовлене тим, що автором концептуалізовано цифровізацію як форму взаємодії суспільства і держави; визначено її сутнісні характеристики, особливості позитивного впливу на розвиток демократичних процесів у суспільстві; здійснено класифікацію проявів цифровізації у різних політичних системах, а також ризиків для демократичних інституцій.

6. Практичне значення отриманих результатів полягає у тому, що у роботі визначено перспективи та запропоновано заходи для мінімізації негативного впливу цифровізації на взаємодію суспільства і держави; розроблено низку рекомендацій щодо вдосконалення національного законодавства у сфері розвитку цифровізації та інформаційно-комунікаційних технологій. Основні положення і висновки дисертаційного дослідження можуть бути використані для розробки стратегічних документів у різних сферах політико-правового розвитку України органами державної влади, органами місцевого самоврядування, а також організаціями громадянського суспільства. Матеріали дисертації можна використовувати при розробці навчальних програм із вивчення впливу сучасних технологій на суспільно-політичні процеси, викладанні у закладах вищої освіти таких

дисциплін, як «Політологія», «Публічне управління та адміністрування», «Прикладна політологія», «Державна політика» та ін.

7. Наукові публікації, у яких висвітлені основні наукові результати дисертації, повнота опублікованих результатів дисертації

Основні положення дисертаційного дослідження викладені у 11 наукових публікаціях, із них 4 статті у фахових виданнях України з політичних наук, 7 тез доповідей на наукових конференціях.

8. Праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

Наукові статті у фахових виданнях України:

1. Марко О. Еволюція демократії під впливом цифрових технологій. *Держава і право*. 2023. Вип. 94. С. 261-271. DOI: 10.33663/1563-3349-2023-94-261.
2. Марко О. Цифровізація та участь громадян у деліберативних процесах. *Політологічний вісник*. 2024. Вип. 93. С. 114-123. DOI: 10.17721/2415-881X.2024.93.114-123
3. Марко О. Виклики демократії в епоху цифровізації. *Політикус*. 2025. Вип. 3. С. 84-89. DOI: [10.24195/2414-9616.2025-.13](https://doi.org/10.24195/2414-9616.2025-.13).
4. Марко О. Зміцнення демократичних інституцій у контексті цифровізації. *Держава і право*. 2025. Вип. 98. С. 423-434. DOI: 10.33663/1563-3349-2025-98-423.

Праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

5. Марко О. Шляхи підвищення медіаграмотності громадян. *Сучасні політичні процеси: глобальний та національний виміри*: матер. III міжнар. наук.-практ. Інтернет-конф. (м. Одеса, 30 листопада 2023 р.). Одеса, 2023. С. 139-143.
6. Марко О. Переваги цифровізації у контексті демократичного процесу. *Інноваційний потенціал та правове забезпечення соціально-економічного розвитку України: виклик глобального світу*: мат. VIII міжнародної науково-практичної конференції (м. Полтава, 15-16 травня 2024 р.). Полтава, 2024. С. 77-78.
7. Марко О. Електронні консультації як інструмент взаємодії між державою і громадянським суспільством. *Досвід, воєнні випробування та повоєнний ренесанс конституційно-правового розвитку незалежної України*: зб. матер. міжнар. наук.-практ. конф. «28-річчя Конституції України: досвід, воєнні випробування та повоєнний ренесанс» (м. Київ, 26 червня 2024 р.) та «Захист незалежності України: правові засади та виклики сьогодення. До 33-ї річниці проголошення незалежності України» (м. Київ, 22 серпня 2024 р.). Київ - Харків: Майдан, 2025. С. 384-388.

8. Марко О. Стратегія цифровізації ЄС. *Україна-2024: глобальні та регіональні виклики*: зб. тез міжнар. наук.-практ. онлайн конф. Навчально-наукового інституту права Національного університету водного господарства та природокористування (м. Рівне, 11 жовтня 2024 р.). Рівне, 2024. С. 149-151.

9. Марко О. Інструменти деліберативної демократії у контексті цифровізації. *Правові, економічні та соціокультурні засади регулювання суспільних відносин: сучасні реалії та виклики часу*: матер. VI всеукр. наук.-практ. конф. з міжнародною участю (м. Полтава, 11-12 грудня 2024 р.). Полтава: ПІЕП, 2024. С. 81-82.

10. Марко О. Децентралізація як ключова характеристика цифровізації демократичного врядування. *Інноваційний потенціал та правове забезпечення соціально-економічного розвитку України: виклик глобального світу*: матер. IX міжнар. наук.-практ. конф. (м. Полтава, 20-21 травня 2025 р.) Полтава: Полтавський інститут економіки і права; ЗВО «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна», 2025. С. 145-147.

11. Марко О. Концепція «п'ятої влади» у цифрову епоху. *Сучасні політичні процеси: глобальний та національний виміри*: матер. IV міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Одеса, 6-7 березня 2025 р.). Одеса, 2025. С. 74-78. <https://dspace.onua.edu.ua/items/f1259790-27d9-4b32-9de4-d79821faeb7e>

9. Структура дисертації, логіка викладу її основних частин та обсяг дисертаційного дослідження

Специфіка проблем, що стали предметом дисертаційного дослідження, зумовили його логіку та структуру. Робота складається із вступу, трьох розділів, поділених на підрозділи, висновків, списку використаних джерел, 375 найменування). Загальний обсяг – 211 сторінок, із них основний текст – 169 сторінок, список використаних джерел – 42 сторінки.

10. Особистий внесок здобувача

Дисертація виконана О.В. Марком самостійно. Усі сформульовані в дисертації положення та висновки ґрунтуються на власних дослідженнях дисертанта. У дисертації ідеї та розробки належать автору.

Усі положення новизни, що виносяться на захист, та висновки, зроблені у цій дисертації, апробовані та опубліковані автором одноособово.

11. Характеристика особистості здобувача

Марко Олексій Володимирович народився 21 травня 1984 року в м. Черкаси. У 2005 році з відзнакою закінчив Національну академію внутрішніх справ України за спеціальністю «Правознавство», а у 2009 році — Тернопільську академію народного господарства за спеціальністю «Облік і аудит». Професійну діяльність розпочав у НАСК «Оранта», де з 2005 по 2011 рік працював керівником юридичного напрямку. З 2011 року працював у медіахолдингу «1+1 Media» юрисконсультантом, з 2013 року

очолював напрям закупівель, а з 2020 р. очолював Адміністративний департамент. Брав участь у створенні та запуску нового телецентру «1+1 Media» у Києві. Основними професійними компетенціями Олексія Марка є цифровізація та інформаційно-комунікаційні технології, стратегічне планування, проєктний менеджмент, юридичний супровід адміністрування, розвиток міжнародного співробітництва та управління командами. Вільно володіє українською та англійською мовами.

З 2022 року є аспірантом Інституту держави і права імені В.М. Корецького НАН України за спеціальністю 052 «Політологія».

12. Оцінка мови та стилю дисертації

Дисертація написана з правильним вживанням політологічної, правничої термінології. Текстове подання матеріалів досліджень, наукових положень, висновків і рекомендацій забезпечує легкість та доступність їх сприйняття і відповідає стилю науково-дослідної літератури.

За результатами попередньої експертизи дисертаційного дослідження, виконаного О.В. Марко, а також вивчення повноти публікації основних результатів дослідження

УХВАЛЕНО:

1. Затвердити висновок про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертації Марка Олексія Володимировича на тему «Цифровізація як форма взаємодії суспільства і держави».

2. Визначити, що за актуальністю, ступенем новизни, обґрунтованістю, науковою та практичною цінністю здобутих результатів дисертація О.В. Марка є фундаментальним науковим дослідженням з актуальних питань, характеризується єдністю змісту, містить наукові результати, що мають наукову новизну, теоретичне та практичне значення, що свідчить про особистий внесок здобувача у розвиток політології. Робота повністю відповідає вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (постанова Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. № 44 зі змінами) та наказу Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 р. № 40 «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації», а отже, може бути рекомендована до захисту О.В. Марку на здобуття освітньо-наукового ступеня ступеня доктора філософії в галузі знань 05 – Соціальні та поведінкові науки за спеціальністю 052 – Політологія.

Результати голосування щодо рекомендації до захисту дисертації О.В. Марка на тему «Цифровізація як форма взаємодії суспільства і держави» здобуття освітньо-наукового ступеня доктора філософії у галузі

знань 05 – «Соціальні та поведінкові науки» за спеціальністю 052 – «Політологія».

За – 11

Проти – немає

Утримались – немає

**Головуючий на засіданні:
завідувач відділу конституційного
та муніципального права
Інституту держави і права
імені В.М. Корецького НАН України,
доктор юридичних наук, професор**

А.Р. Крусян

**Рецензенти:
провідний науковий співробітник
відділу конституційного та муніципального права
Інституту держави і права
імені В.М. Корецького НАН України,
доктор юридичних наук, професор**

О.В. Батанов

**провідний співробітник сектору
правових проблем політичних інститутів і процесів відділу
конституційного та муніципального права
Інституту держави і права
імені В.М. Корецького НАН України,
доктор політичних наук**

О.М. Стойко